

اینجا طهران است ...

• محمد رسول دریاگشت

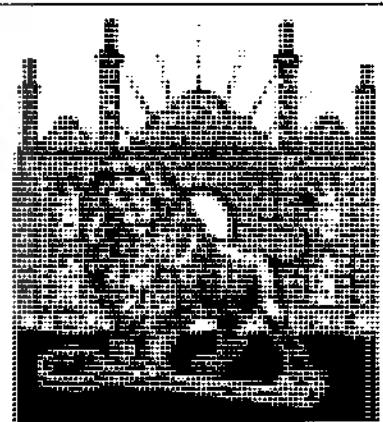
کتاب ماه تاریخ و چهره / سالنامه ۱۳۷۶

۶

مجموعه مقالات درباره طهران

۱۳۴۴ - ۱۲۶۹ هجری قمری

تألیف دکتر منصوره اتحادیه (نظام ماقن) نشر تاریخ
ایران، ۱۳۷۷

اینجا طهران است ...

مجموعه مقالاتی درباره طهران

۱۳۴۴ - ۱۲۶۹ هـ

تصویره اتحادیه (نظام ماقن)

۱۷ گفتار است. به لحاظ اهمیتی که محتوای کتاب دارد، در اینجا گفتارها یک به یک معرفی می‌گردد و چند سطrix درباره هر گفتار به اختصار بیان می‌شود تا خوانندگان بیشتر با مدرجات کتاب آشنا شوند.

• گفتار یکم - رشد و توسعه شهر تهران در دوره ناصری (۱۲۶۹ - ۱۳۲۰ هـ)
در این بحث گزارش مفید و جامعی همراه با ده جدول که تعداد ابتدی و جمعیت هر محله، تعداد خانه‌ها و دکانیں به تفکیک آورده شده و از بخش‌های مفید کتاب است و از جامعیت کاملی برخوردار است.

• گفتار دوم - تهران کانون فرهنگی ایران در عصر قاجار

این قسمت پرفایده با ۹ جدول آماری ضمیمه شده، شامل توزیع تعداد نسخه‌های خطی در موضوع‌های مختلف بر حسب عناوین، توزیع نویسنده‌گان قاجاریه بر حسب زادگاهشان، تعداد جراید، توزیع کتب فارسی و جراید بر حسب موضوع در شهرستانها است در این گفتار چندین کتاب معتبر از جمله: تاریخ جراید و مجلات تأییف محمد صدر هاشمی و حدیثه الشعرا تأییف سید احمد دیوان بیگی شیرازی مورد استناد واقع گردیده است.

• گفتار سوم - خاطرات رجال قاجار (مروری بر امور دربار و روابط درباریان).

رابطه شاه با درباریان، رابطه شاهزادگان با شاه، ارتباطات خانوادگی و نقش زنان در روابط‌های درباری، داد و ستد مناصب برای تثبیت و افزایش قدرت از مطالب این بخش است. مؤلف برای تکمیل این گفتار از کتابهای معتبر خاطرات رجال آن عهد سود جسته و

مؤلف، استاد محترم دانشگاه در رشته تاریخ و دارای تألیفاتی در مباحث تاریخی (به ویژه تاریخ مشروطه و دوران قاجار) است. اغلب کارهای پژوهشی ایشان حول همین مقوله‌هاست. نامبرده در بخشی از پیشگفتار خویش اشاره نموده‌اند که بسیاری از گفتارها به صورت مواد درسی، سخنرانی، مقاله در مجامع علمی و فرهنگی و نشریات و چنگهای مختلف عرضه شده است. برای یافتن منابع از کتاب‌های موجود چاپ شده، روزنامه‌های عصری، اسناد خصوصی و خانوادگی، از نامه‌های سیزده‌حسن به سیزده‌حسین خان بصری‌سلطنه (ئیس گمرک کاشان) و مقداری هم از اسناد منتشر نشده تجارت‌خانه حاجی رحیم اتحادیه (خانوادگی) استفاده گردیده و موضوع آمار دارالخلافة تهران و مقداری از گزارشات پلیس مطالبی هستند که قبل از منتشر نشده بوده‌اند. جداول و آمار، نمودارهای بسیار مفید، اسناد و چندین عکس دلیلی و فهرست‌های لازم در کتاب منضم شده که آن را برابر نموده است. نویسنده در پایان هر گفتار یادداشت‌هایی را که حاکی از اطلاعات گستردۀ ایشان است و یقیناً مفید فایده خواهد بود، اضافه کرده‌اند. بدون تردید و مطمئناً کتابی مستند که قابل استفاده محققان واقع خواهد شد از اینه گردیده است.

خانم دکتر اتحادیه در یکجا از مقدمه مرقوم فرموده‌اند «هدف این کتاب نشان دادن روند تحولات و بررسی تأثیر آن بر دوال زندگی روزمره مردم تهران از دوره سلطنت ناصرالدین شاه تا پایان حکومت قاجاریه است». بنابراین محدوده مورد نظر سالهای ۱۲۶۹ تا ۱۳۴۴ هجری قمری است. مطالبی که برای این مجموعه برگزیده شده شامل

بسیار نیکو توضیح فرموده‌اند.

- گفتار چهارم - بافت اجتماعی - اقتصادی بازار تهران و محله بازار در نیمه دوم قرن ۱۳ قمری.

صورت دکان‌ها، شغل‌ها، و حرفة‌ها بین سال‌های ۱۲۶۹ تا ۱۳۲۰ در تهران پر شمرده شده است. تحولات بازار و محله آن همراه با امارهای جالب، نام و میزان مشاغل به صورت الفبائی از قسمت‌های مفید و با ارزش کتاب است. اسامی تمام مشاغل آن عهد اورده شده و از بخش‌های پرفایده است.

- گفتار پنجم - چنایات و مکافات. مساله امنیت در تهران عصر ناصری و وظایف پلیس.

مؤلف در حاشیه توضیح فرموده‌اند که این بخش بر اساس گزارش‌های پلیس تهران که در سازمان اسناد ملی ایران ضبط است تهیه شده و آقای سید علی آل داد و خانم سعاد پیرا، وی را کمک داده‌اند. سه جدول در خصوص اختلاف و نزدی در هر محله تهران با ذکر نام شاکی و موضوع شکایت، حتی نام دزدها و اسبابی که نزدی شده در این قسمت مشاهده می‌شود. طبعاً از بخش‌های جالب توجه کتاب است. سه پیوست در ارتباط با موضوع هم در این قسمت دیده می‌شود.

- گفتار ششم - خرید و فروش زمین در تهران. نگاهی به اوضاع اجتماعی تهران در اوایل قرن ۱۴.
- از قسمت‌های مهم کتاب است. خانم دکتر اتحادیه توضیح داده‌اند که این بخش به استناد ۱۳۳ نامه که خانم ناهید ناصری نوه میرزا حسین خان مبصر‌السلطنه حاکم آن زمان کاشهان در اختیارشان گذاشته‌اند شکل گرفته است.

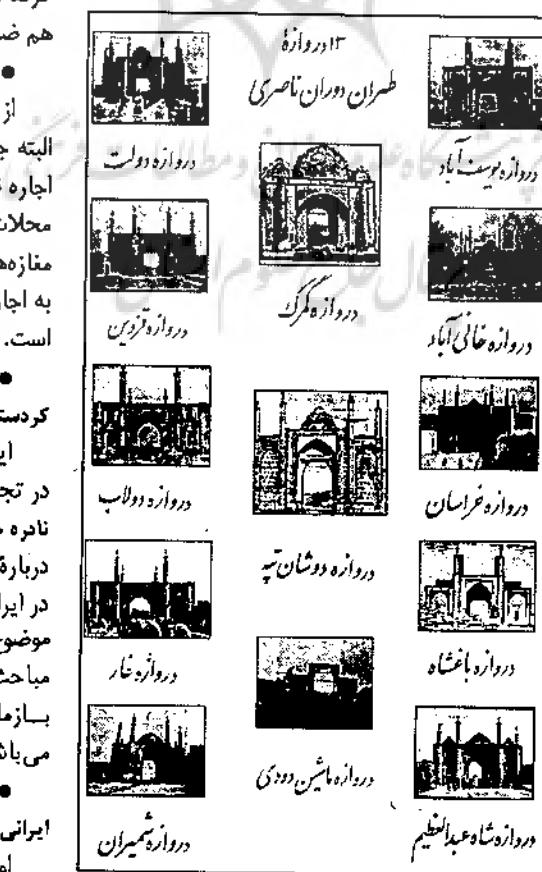
- گفتار هفتم - موقوفات تهران و تحول شهر (ق. ۱۳۲۰-۱۲۶۹)

در این قسمت هم ۹ جدول همراه دارد. موضوع موقوفه همواره برای محققان قابل توجه بوده است. نکات بسیار مفیدی در این بخش به چشم می‌آید. تعداد موقوفات اعم از خانه و دکان، حمام و کاروانسرا به تفکیک اورده شده که جذاب است.

- گفتار هشتم - تهران و املاک خالصه و رامین.
- در این گفتار دهات خالصه و رامین در همه کتابهای عهد قاجاری نام برده می‌شود. جمعیت تهران در سال ۱۲۰۰ هجری قمری حدود ۱۵۰۰۰ نفر ذکر می‌شود. در سال ۱۲۸۶ - ۱۳۲۵ نفر در سال ۱۳۱۷ قمری - ۱۳۲۴۰ نفر، به وضع مالیات دهات و املاک خالصه و چگونگی اداره املاک خالصه اشاره می‌شود. ۱۲ جدول مفصل و با اهمیت از مال الاجاره‌ها، تعداد خانوار، وضع قتوات، نوع کشت، میزان ابادی، نفویس جمعیت در قریه‌های جنوبی تهران، انواع مالیات جنس به طور کارشناسانه ارائه شده است.

- گفتار نهم - واردات دروازه‌های دارالخلافه تهران.
- اسامی و عکس ۱۳ دروازه طهران دوران ناصری (عکس دروازه‌ها و نام آنها در این مقاله جهت استحضار بیشتر خوانندگان اورده می‌شود) جدول‌های متعدد و یک سند معتبر در این بخش عرضه گردیده، چگونگی ورود و خروج کالا در این دروازه‌ها و مقدار آنها (که اغلب گندم و جو و کاه بوده) شرح داده می‌شود.

البته سبزیجات و سایر اقلام نیز وجود دارد. امار

۱۳ دروازه

طهران (وران ناصری)

دوراژه دولت

دوراژه تریز

دوراژه مکر

دوراژه خانی آباد

دوراژه غریان

دوراژه دوشهان په

دوراژه دوشهان

دوراژه خان

دوراژه دوشهان

دوراژه شیراز

دوراژه باغشاه

دوراژه شیراز

دوراژه مائن وردی

دوراژه شاهزاده

دوراژه اشرف

دوراژه بستان آزاد

دوراژه خانی آباد

دوراژه غریان

دوراژه دوشهان

دوراژه خان

دوراژه دوشهان په

دوراژه شیراز

دوراژه باغشاه

دوراژه مائن وردی

دوراژه شاهزاده

دوراژه اشرف

دوراژه بستان آزاد

دوراژه خانی آباد

دوراژه غریان

دوراژه دوشهان

دوراژه خان

دوراژه دوشهان په

دوراژه شیراز

دوراژه باغشاه

دوراژه مائن وردی

دوراژه شاهزاده

دوراژه اشرف

دوراژه بستان آزاد

دوراژه خانی آباد

دوراژه غریان

دوراژه دوشهان

دوراژه خان

دوراژه دوشهان په

دوراژه شیراز

دوراژه باغشاه

دوراژه مائن وردی

دوراژه شاهزاده

دوراژه اشرف

دوراژه بستان آزاد

دوراژه خانی آباد

دوراژه غریان

دوراژه دوشهان

دوراژه خان

دوراژه دوشهان په

دوراژه شیراز

دوراژه باغشاه

دوراژه مائن وردی

دوراژه شاهزاده

دوراژه اشرف

دوراژه بستان آزاد

دوراژه خانی آباد

دوراژه غریان

دوراژه دوشهان

دوراژه خان

دوراژه دوشهان په

دوراژه شیراز

دوراژه باغشاه

دوراژه مائن وردی

دوراژه شاهزاده

دوراژه اشرف

دوراژه بستان آزاد

دوراژه خانی آباد

دوراژه غریان

دوراژه دوشهان

دوراژه خان

دوراژه دوشهان په

دوراژه شیراز

دوراژه باغشاه

دوراژه مائن وردی

دوراژه شاهزاده

دوراژه اشرف

دوراژه بستان آزاد

دوراژه خانی آباد

دوراژه غریان

دوراژه دوشهان

دوراژه خان

دوراژه دوشهان په

دوراژه شیراز

دوراژه باغشاه

دوراژه مائن وردی

دوراژه شاهزاده

دوراژه اشرف

دوراژه بستان آزاد

دوراژه خانی آباد

دوراژه غریان

دوراژه دوشهان

دوراژه خان

دوراژه دوشهان په

دوراژه شیراز

دوراژه باغشاه

دوراژه مائن وردی

دوراژه شاهزاده

دوراژه اشرف

دوراژه بستان آزاد

دوراژه خانی آباد

دوراژه غریان

دوراژه دوشهان

دوراژه خان

دوراژه دوشهان په

دوراژه شیراز

دوراژه باغشاه

دوراژه مائن وردی

دوراژه شاهزاده

دوراژه اشرف

دوراژه بستان آزاد

دوراژه خانی آباد

دوراژه غریان

دوراژه دوشهان

دوراژه خان

دوراژه دوشهان په

دوراژه شیراز

دوراژه باغشاه

دوراژه مائن وردی

دوراژه شاهزاده

دوراژه اشرف

دوراژه بستان آزاد

دوراژه خانی آباد

دوراژه غریان

دوراژه دوشهان

دوراژه خان

دوراژه دوشهان په

دوراژه شیراز

دوراژه باغشاه

دوراژه مائن وردی

دوراژه شاهزاده

دوراژه اشرف

دوراژه بستان آزاد

دوراژه خانی آباد

دوراژه غریان

دوراژه دوشهان

دوراژه خان

دوراژه دوشهان په

دوراژه شیراز

دوراژه باغشاه

دوراژه مائن وردی

دوراژه شاهزاده

دوراژه اشرف

دوراژه بستان آزاد

دوراژه خانی آباد

دوراژه غریان

دوراژه دوشهان

دوراژه خان

دوراژه دوشهان په

دوراژه شیراز

دوراژه باغشاه

دوراژه مائن وردی

دوراژه شاهزاده

دوراژه اشرف

دوراژه بستان آزاد

دوراژه خانی آباد

دوراژه غریان

دوراژه دوشهان

دوراژه خان

دوراژه دوشهان په

دوراژه شیراز

دوراژه باغشاه

دوراژه مائن وردی

دوراژه شاهزاده

دوراژه اشرف

دوراژه بستان آزاد

دوراژه خانی آباد

دوراژه غریان

دوراژه دوشهان

دوراژه خان

دوراژه دوشهان په

دوراژه شیراز

دوراژه باغشاه

دوراژه مائن وردی

دوراژه شاهزاده

دوراژه اشرف

دوراژه بستان آزاد

دوراژه خانی آباد

دوراژه غریان

دوراژه دوشهان

دوراژه خان

دوراژه دوشهان په

دوراژه شیراز

دوراژه باغشاه

دوراژه مائن وردی

دوراژه شاهزاده

دوراژه اشرف

دوراژه بستان آزاد

دوراژه خانی آباد

دوراژه غریان

دوراژه دوشهان

دوراژه خان

دوراژه دوشهان په

دوراژه شیراز

دوراژه باغشاه

دوراژه مائن وردی

دوراژه شاهزاده

دوراژه اشرف

نقدی بر کتاب امیر اسماعیل سامانی

• دکتر لقمان بایمتاف

- امیر اسماعیل سامانی
- تالیف: سعدالله عبدالله یف
- ناشر: نشریات به نام رحیم جلیل، خجند (تاجیکستان)، ۱۹۹۸ م.
- ناشر: مجمع علمی تمدن، تاریخ و فرهنگ سامانیان، تهران، ۱۳۷۸

کتاب پروفسور سعدالله عبدالله یف به عنوان امیر اسماعیل سامانی بر اساس اطلاعات ۵۹ منبع دست اول و ۶۴ منبع علمی تحقیقاتی تألیف شده است. این اثر در مدت خیلی کوتاه در تاجیکستان، روسیه و ایران به زبان‌های تاجیکی، روسی و فارسی با تیراز نسبتاً زیاد به طبع رسیده است.^۱ البته در ابتدا باید به این نکته اشاره کرد که عامل اصلی چاپ سریع این کتاب مهم بودن موضوع انتخاب شده از یک سو و برگزاری جشن سامانیان در جمهوری تاجیکستان و ایران از سوی دیگر بود. محیط فراهم آورده سیاسی، فرهنگی و نیازهای هویت جویانه مردم تاجیک در سالیان اخیر باعث شد، از این قبیل نوشه‌ها هرچه زودتر به چاپ رسد و هرچه زودتر مورد توجه خوانندگان قرار گیرد. کتاب مذکور شامل دیباچه و پیشگفتار مؤلف و چهار فصل و یک ضمیمه است.

فصل اول: اصل و نسب سامانیان نام دارد (ص ۲۱-۲۷)

فصل دوم: در باب زندگی و کارنامه امیر اسماعیل سامانی است (ص ۱۲۲-۳۸)

فصل سوم: مربوط به مسائل نظام دولت‌داری سامانیان است (ص ۲۲۲-۱۲۳)

فصل چهارم: درباره حیات فرهنگی است (ص ۲۶۰-۲۲۳)

دانشگاه / دانشگاه
کاروان سرا / کاروانسرا
بانکدار / بانکدار
بده کار / بدھکار
بنکدار / بنکدار
روزی داد / رویداد
زه بَر / رہبر
بالآخره / بالآخرہ
کم بود / کم بود
چه گونگی / چگونگی
کتاب چه / کتابچه
زمام دار / زمامدار
موثر / موثر

دست مال / دستمال
باغ بان / باغبان
دست خط / دستخط
بیاباد / بیاباد

هم کاری / همسکاری
هیچ فکر نمی‌کنم تا امروز کسی این کلمات را به این شکل در چاپ دیده باشد (بیاباد، باغبان، چه گونگی، دانشگاه، زه بَر، جای گاه، بدھکار).

البته کتاب تا حدود بسیار معقولی کم غلط است، کو اینکه غلط‌های کتاب تاریخی که حالت سندی دارد، همواره در ارجاعات مشکل ایجاد می‌کند، ولی از یک مورد اشتباه چاپی نمی‌توان گذشت. در اینتا در دیباچه ذکر عدد ۱۲۱۲ هـ. به جای سال ۱۲۰۰ که منتظر سال تاجگذاری آقا محمد خان قاجار و انتخاب تهران به عنوان پایتخت است (ص ۱۱) که بعد در صفحات ۳۹ و ۵۵ این عدد به ۱۲۱۲ تبدیل شده، و آنگاه در صفحه ۹۷ هم، رقم ۱۲۰۰ صورت صحیح قید گردیده، در حالی که آقا محمد خان را در سال ۱۲۱۱ در شوش کشته بودند! از اشکالات اساسی است. چند مورد دیگر هم دیده شده که قابل انگماض است و ناگزیر چنین غلط‌هایی در همه کتابها وجود دارد.

نایب السلطنه در سال ۱۳۳۰ ق / ۱۸۱۵ م. به اروپا اعزام شدند. مسائلی که محصلین با آن مواجه بودند مانند: مشکلات مالی، جذابیت مظاهر فرهنگ و تمدن اروپا برای آنان، نبودن زمینه مناسب در ایران جهت کاربرد آموخته‌ها از مقولات این گفتار است. آنچه که در این بخش مورد مذاقه مؤلف واقع شده مکاتبات مرحوم دکتر صادق رضازاده شفق (دانشمند فقید) است.

گویا یکی از فرزندان حاجی رحیم اتحادیه نیز از تبریز با او بوده است. دو سه مدرک به این بخش ضمیمه شده. نام افراد دیگری که همراه رفته‌اند، یا در مکانهای دیگر در اروپا مشغول تحصیل بودند در خلال نامه‌های دکتر شفق آمده است. در این بخش کیفیت تحصیل در اروپای آن زمان به خوبی بیان می‌شود.

اما مطلب نهایی که باید بدان پرداخت انتخاب رسم الخط ویژه برای کتاب است که به تصور نگارنده با هیچ دستورالعمل نگارشی و معیار و قواعد دستوری تطبیق نمی‌کند. روشی نامطلوب که معلوم نیست چه مبنایی دارد. اگر جنبه رسمی دارد و فرهنگستان تصویب کرده است و مقبول عامه واقع شده، به صورت اعلام گردد تا عموم نویسنده‌کان از این قاعده پیروی کنند. نگارنده که نزدیک به سی سال است با نوشه‌های تحقیقی خانم دکتر ناظم مالی اشنازی دارد، و همواره از آن بهره‌مند بوده‌ام گمان نمی‌برم با این مبنای موقوف بوده باشند. آیا ممکن است اعمال سرخود ویراستار مربوطه باشند؛ بکلی کلمات در سراسر کتاب به صورت جداگانه نوشته شده، همراه‌های روی «ها» ملفوظ و غیرملفوظ همگی حذف شده (البته دوگانگی هم در این مورد مشاهده گردید).

همین جداییسی تا حدود زیادی جملات و انشای کتاب را ناخواهایند جلوه می‌دهد. تعدادی از این کلمات را انتخاب کردم که اینجا به عنوان نمونه نقل می‌شود:

دانش جو / دانشجو
بده کاری / بدھکاری
جای گاه / جایگاه